

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У даній статті проаналізовано сучасну парадигму розвитку глобального фінансового ринку на основі аналізу теорій еволюції фінансової глобалізації. Таким чином було розкрито мету: дослідження еволюції фінансової глобалізації через призму розвитку теорій фінансової глобалізації та відповідного процесу виникнення і розвитку релевантної фінансово-економічної архітектури у системі міжнародних економічних інституцій та отримано висновки щодо вагомого впливу фінансової глобалізації та розвитку глобальних фінансових дисбалансів на розбудову світової фінансової архітектури.

Ключові слова: фінансова глобалізація, фінансові дисбаланси, фінансові ризики, теорії фінансової глобалізації, фінансова інтернаціоналізація, фінансова інтеграція.

Аннотация. В данной статье проанализирована современная парадигма развития глобального рынка на основе анализа теорий эволюции финансовой глобализации. Таким образом было раскрыто цель: исследование эволюции финансовой глобализации через призму развития теорий финансовой глобализации и соответствующего процесса возникновения и развития релевантной финансово-экономической архитектуры в системе международных экономических институтов и получены выводы относительно весомого влияния финансовой глобализации и развития глобальных финансовых дисбалансов на развитие мировой финансовой архитектуры.

Ключевые слова: финансовая глобализация, финансовые дисбалансы, финансовые риски, теории финансовой глобализации, финансовая интернационализация, финансовая интеграция.

Annotation. This article reviews the current paradigm of global financial markets by analyzing the theories of evolution of financial globalization. Thus was solved goal: the study of the evolution of financial globalization in the light of theories of financial globalization process and the corresponding emergence and development of relevant financial and economic architecture in the system of international economic institutions and obtained conclusions about the impact of financial globalization and the development of global financial imbalances in building up the global financial architecture.

Keywords: financial globalization, financial imbalances, financial risks, the theories of financial globalization, financial internationalization, financial integration.

Постановка проблеми. Наразі немає єдності серед вчених стосовно генезису, теорій і періодизації як глобалізації загалом, так і фінансової глобалізації зокрема. Існуючі погляди стосовно даного питання можна розділити на дві концепції: концепція широкогранного трактування фінансової глобалізації (торово-фінансова глобалізація) – стверджує, що фінансова глобалізація зародилась і розвивалась з моменту перших міжнародних економічних зв'язків, і шукає її перших проявів у міжнародній торгівлі Шумерської та Індійської цивілізацій 3-го тисячоліття до н. е., а також концепція вузькогранного трактування фінансової глобалізації (валютно-фінансова глобалізація) – доводить, що початок розвитку фінансової глобалізації варто шукати з моменту зародження перших валютних систем, а саме першої міжнародної валютної системи золотомонетного стандарту, яка була юридично оформлена 1867 р. На Паризькій конференції.

Хоча сучасна наука має багато теорій походження та розвитку системи міжнародних відносин, а також глобалізації як її форми, наразі немає чіткої повної та обґрунтованої теорії саме фінансової глобалізації. Загалом існує близько півсотні теорій розвитку, міжнародних відносин (як форми розвитку) глобалізації (як форми міжнародних відносин), інтеграції (як форми глобалізації), які пояснюють окремі аспекти фінансової глобалізації, починаючи з меркантилістської теорії міжнародної торгівлі XVII ст., послідовниками якої були Т. Ман, Ч. Дейвіант, Ж. Батіст, Колберт., В. Петті і закінчуючи новітніми теоріями інтеграції та глобалізації 2000-х р.р.

Всі теорії описують фінансову глобалізацію, виходячи з різних передумов, факторів, сценаріїв та наслідків. Проте всі вони, за винятком теорій фінансової інтернаціоналізації, визнають фінансову глобалізацію методом усунення глобальних фінансових дисбалансів, які, по суті, є причиною як глобальних, так і, частково, національних, фінансових криз. А теорії фінансової інтернаціоналізації є, по суті, теоріями міжнародної торгівлі, яка спричинюється до виникнення та поширення фінансових дисбалансів. Таким чином, поглиблення фінансової глобалізації матиме своїм наслідком не лише подолання глобальних фінансових дисбалансів, а й уникнення глобальних фінансових криз, за умови побудови ефективного та релевантного наявному соціально-економічному виміру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки сучасна глобальна фінансова система проходить кризовий період, то тема фінансової глобалізації постає неабияк актуальною. Проте більшість досліджень у цій сфері в основному або стосуються практичних аспектів визначеної проблеми, або ж належать до попередніх періодів. Про випіщення наявних глобальних фінансово-економічних проблем через зміну парадигми фінансово-економічного розвитку твердять такі загальновізнані світові авторитети, як Дж. Стігліц, Ф. Фукуяма, С. Хантінгтон, З. Бжезінський, Дж. Сорос, М. Порттер та ін. На пострадянському просторі дана проблематика розкрита лише частково у працях А. Богатурова, М. Хазіна, Д. Чистилина, зокрема українських вчених: О. Білоруса, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, А. Поручника, Я. Столярчук. Проте варто зазначити, що по перше, спостерігається значні розбіжності у поглядах як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників: перші доводять закономірність сучасних кризових процесів в той час, як другі говорять про необхідність зміни парадигми фінансово-економічного розвитку. По друге, як іноземні, так і українські вчені, на думку автора, недостатньо уваги приділяють аспекту фінансових ризиків у модифікації глобального фінансово-економічного циклу

Метою статті є дослідження еволюції фінансової глобалізації через призму розвитку теорій фінансової глобалізації та відповідного процесу виникнення і розвитку релевантної фінансово-економічної архітектури у системі міжнародних економічних інституцій.

Матеріали та результати дослідження. Розгляд фінансової сторони наявних теорій розвитку, міжнародних відносин, глобалізації та інтеграції дозволяє зрозуміти еволюцію поглядів стосовно фінансової глобалізації, що в свою чергу уможливує на їх підґрунті синтезувати фінансовий аспект глобального розвитку. Для такого синтезу важливим є виокремлення критеріїв систематизації наявних теорій.

Загалом, теорії глобалізації поділяються на 5 груп:

- I. Структуралістські теорії
- II. Кон'юнктурні теорії
- III. Конструктивістські теорії
- IV. Неокласичні (маржиналістські) теорії
- V. Інституційні теорії

Також критеріями систематизації теорій глобалізації через призму фінансового аспекту можуть слугувати:

- ✓ масштаби і рівень фінансової взаємозалежності країн;
- ✓ рівень державного і наднаціонального регулювання фінансової сфери;
- ✓ кон'юнктура світового фінансового ринку;
- ✓ інструменти структурування фінансових ресурсів;
- ✓ рівень поглиблення інтеграційних процесів (особливо у фінансовій сфері);
- ✓ застосування фінансових важелів в межах фінансово-монетарної політики.

Структурування теорій глобалізації в розрізі фінансів за вище зазначеними критеріями створить базис для чіткого і адекватного розуміння генезису та діалектики фінансової глобалізації, без якого неможливо забезпечити вибудовування дієвого та ефективного інструментарію регулювання глобальних фінансових дисбалансів.

Для досягнення цілей даного дослідження потрібно розглянути теорії, які дають змогу розкрити фінансовий аспект глобалізації, а відтак і фінансову глобалізацію. Аналіз фінансової сторони наявних теорій інтеграції, глобалізації, міжнародних відносин та розвитку дозволить зрозуміти еволюцію поглядів щодо економічної та фінансової глобалізації зокрема, що у свою чергу уможливить обрати з-поміж них найбільш релевантну реальним соціально-економічним вимірам або ж за відсутності такої та при при поєднанні позитивних надбань усіх теорій та концепцій сформулювати її.

Теорії розвитку, міжнародних відносин (як форми розвитку), глобалізації (як форми міжнародних відносин), а також інтеграції та інтернаціоналізації (як форм глобалізації) пояснюють генезис та діалектичний розвиток поглядів щодо фінансової глобалізації. Саме задля відстеження логічного причинно-наслідкового ланцюга вони подані у хронологічній послідовності і згруповані у групи відповідно до конкретного часового періоду розвитку.

У розвитку світової економіки мають місце повторення фаз трансформації та стрибкоподібного стійкого зростання – синергетичного ефекту. Кожен етап трансформації завершується новою, більш складною структурою організації системи «світова економіка», новим економічним і політичним устроєм світу і переходить у фазу адаптаційного періоду – стрибкоподібного сталого економічного зростання [7, с. 146]. Саме тому, на думку автора, варто проаналізувати теорії фінансової глобалізації у їх еволюції. Це дасть змогу визначити поворотні точки та допоможе у поясненні такої природи стрибкоподібного розвитку.

Першими теоріями, які пояснюють фінансову глобалізацію, були де-юре теорії міжнародної торгівлі, а де-факто теорії інтернаціоналізації. Їх також можна віднести до теорій міжнародних відносин позаяк вони пояснюють принципи та механізм відносин між окремими соціально-економічними формаціями в рамках міжнародної торгівлі. Очевидно, що міжнародна торгівля передбачає двовекторний рух ресурсів, тобто повинна супроводжуватися рухом ресурсів у вигляді товарів в одному напрямку з релевантним рухом ресурсів у вигляді грошово-фінансових інструментів в реверсному напрямку. Саме тому теорія

міжнародної торгівлі (а по суті, теорія інтернаціоналізації) не може оминати фінансовий аспект взаємодії у процесі міжнародної торгівлі, таким чином пояснюючи фінансову інтернаціоналізацію.

1) **Меркантилістська теорія міжнародної торгівлі (XVII ст.)** – засновники: Т. Ман, Ч. Дейвіант, Ж. Батіст, Колберт., В. Петті.

Хоча перші спроби осмислити поділ держав на закриті та відкриті сягають IV ст. до н. е. (праці Платона та Арістотеля), а їх приклад можна зустріти ще за тисячі років до н. е. (наприклад, країни Межиріччя), перші обґрунтовані положення стосовно принципів та причин їх функціонування варто віднести до теорії меркантилізму. Розвиток меркантилістської теорії міжнародної торгівлі співпав з географічними відкриттями, розвитком банківської справи, що в свою чергу спричинило піднесення торгівлі та містобудування. Вперше у синхронічній взаємодії науки та практики відбувалося замкнутий цикл розвитку «внутрішнє виробництво – експорт – золотовалютні надходження – імпорт – внутрішнє споживання». Таким чином, економічна система стала відкритою, тобто передбачала залучення до процесу розвитку та зростання зовнішніх джерел (ресурсів, ринків, золота та грошей і т. п.). Проте задля сталого розвитку потрібно було досягнути позитивної величини чистого експорту, від якого і залежав ступінь зростання та розвитку, адже панувало уявлення про сталий розмір багатства. Тож фактично зміна стану грошово-фінансових ресурсів (у часи меркантилізму втілювались у золоті та грошах) відкритої економічної системи пояснювались дисбалансами світового багатства (у сучасній термінології, світових грошово-фінансових ресурсів). Отже, меркантилістська теорія міжнародної торгівлі вперше висунула гіпотезу про кореляцію розвитку на основі інтернаціоналізації (як найнижчого ступеня фінансової глобалізації) з дисбалансами фінансових ресурсів у глобальному вимірі. Фінансова глобалізація породжується потребою супроводжувати розширення сфери обміну поза межі національної економіки, що в свою чергу необхідне для забезпечення стабільного розвитку.

2) **Теорія абсолютних переваг (XVIII ст.)** – засновник: А. Сміт, Ф. Кене.

Теорія абсолютних переваг є, по суті, удосконаленою формою (наступним етапом еволюції) меркантилістської теорії міжнародної торгівлі, яка релевантна принципам класичної політичної економії. В її центрі також стоїть гіпотеза про кореляцію розвитку на основі інтернаціоналізації як найнижчого ступеня фінансової глобалізації з дисбалансами фінансових ресурсів у глобальному вимірі. Проте специфікою теорії абсолютних переваг є глибший аналіз процесів інтернаціоналізації, а саме: вона не лише констатує факт необхідності залучення зовнішніх фінансових факторів для тривалого сталого розвитку, а й пояснює принципи та умови подібної взаємодії: країни експортують товари, у виробництві яких мають абсолютну перевагу, і відповідно, імпортують товари з тих країн, які відносно їхньої країни мають абсолютну перевагу у їх виробництві. Причому, в аспекті фінансової глобалізації, країна, яка має абсолютну перевагу у виробництві має відповідно і абсолютну перевагу у фінансовому розподілі, оскільки за експортований товар отримує надходження у вигляді фінансових ресурсів, які дорівнюють додатковим витратам фінансових ресурсів країн-імпортерів, які не мають такої переваги. Таким чином, теорія абсолютних переваг, пояснює вектор розподілу дисбалансів фінансових ресурсів у глобальному вимірі. Фінансова глобалізація пояснюється рухом фінансових ресурсів від країни-імпортера без абсолютної переваги до країни-експортера, що має таку перевагу, в зв'язку з їх взаємозалежністю.

3) **Теорія відносних переваг (XIX ст.)** – засновник: Д. Рікард.

Теорія відносних переваг є свого роду уточненням, що коригує теорію абсолютних переваг. Оскільки для відкриття економіки з метою залучення до міжнародної торгівлі цілком обов'язково мати абсолютну перевагу у виробництві конкретного товару, очевидно, що рух фінансових ресурсів не обов'язково відбуватися за вектором описаним теорією абсолютних переваг. Якщо країна не матиме абсолютних переваг у виробництві якого-небудь товару, проте матиме порівняльну перевагу у виробництві певного товару відносно іншого перед країною, яка має абсолютну перевагу у виробництві цього товару, це зумовить перетік фінансових ресурсів з країни, яка має абсолютну перевагу до країни, у якій спостерігається порівняльна перевага, що обов'язково породжує появу або підсилення фінансових дисбалансів світової економіки. Таким чином теорія порівняльних переваг, уточнюючи, теорію абсолютних переваг, по суті, є остаточною ланкою для можливості побудови моделі фінансової глобалізації на основі факторів міжнародної торгівлі (експорт/імпорт, сальдо торгівельного балансу, інвестиції і т. д.). Фінансова глобалізація обумовлюється забезпеченням обслуговування зовнішньоторгівельного обміну з метою досягнення максимальної ефективності використання економічних факторів.

Дана група теорій пояснює генезис глобалізаційних процесів у фінансовому аспекті через трансформації економічних систем (поява відкритих економік, посилення міжнародної торгівлі, розвиток банківництва і т. д.) і, по суті, є першою спробою осмислити їх релевантно XVII – XIX ст. У синтезі дані теорії уможливають побудову моделі фінансової глобалізації, заснованої на факторах зовнішньої торгівлі як основного чинника фінансової глобалізації (меркантилістська теорія міжнародної торгівлі пояснює кореляцію між розвитком на основі глобалізації і фінансовими дисбалансами, які діють у діалектичній єдності, а класичні політекономічні теорії абсолютних та відносних переваг описують відповідно вектори розподілу фінансових дисбалансів і чинники, що впливають на них).

Наступна група теорій розвивалась в умовах коли вже була стихійно сформована і діяла перша світова валютна система, заснована на золотому стандарті. Своєрідний вплив на вектор дослідження та характер базисних факторів мав факт розвитку цієї групи теорій протягом посилення мілітаристських

настроїв першої половини ХХ ст. Масштабні соціальні потрясіння, що виливались у масові соціальні протести у низці країн, а також дві світові війни визначили курс, наслідком якого став перехід від саморегульованого стихійно утвореного золотомонетного стандарту до золотодевізного стандарту, закріпленого у 1922 році Генуезькою конференцією країн-переможниць першої світової війни. Саме в цей час починаються перші відносно стійкі інтеграційні утворення військово-політичного, а згодом і політично-економічного характеру: спочатку повна інтеграція частини східноєвропейських та центральноазійських країн у соціалістичну формацію – СРСР, а згодом часткова інтеграція країн германського та антигерманського таборів відповідно у Троїстий (Четвертний союз) та Антанту.

4) **Концепція імперіалізму і неоколоніалізму** (поч. ХХ ст. (1910)) – засновники: О. Бауер, Дж. Гобсон, Р. Гільфердинг, В. Ленін.

Згідно з даною концепцією, фінансова глобалізація пояснюється становленням фінансової імперії, яка фінансує залежні країни задля накопичення капіталу. Таким чином відбувається переплетення фінансових потоків від імперії до колоній (залежних від імперії національних економік) у вигляді кредитів та інвестицій з одного боку, а також від колоній до імперій у вигляді позичкового відсотку та прибутку. Очевидно, що відсоток на кредити та прибуток з інвестицій зумовлює від'ємне сальдо обороту фінансових потоків між фінансово-промисловою імперією та фінансовою колонією. Отже, відбувається посилення фінансових диспропорцій глобальної економіки, оскільки розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів у різних формах відбувається на користь імперії, що загалом призводить до виснаження і повної залежності національних фінансових систем країн-колоній від країн-імперій, зумовлюючи таким чином поглиблення процесів фінансової глобалізації.

5) **Концепція циклічності цивілізацій** (поч. ХХ ст.) – засновник: А. Тойнбі.

Кожна цивілізація, за Тойнбі, характеризується більш тривалими у часі та просторі факторами, ніж будь-який суспільно-політичний чи фінансово-економічний союз. І оскільки цивілізація має унікальну культуру, то очевидно, що така культура має бути заснованою на суспільно-політичній формації відповідного рівня розвитку, діяльність якої забезпечується релевантною її принципам фінансово-економічною системою, яка як елемент системи цивілізації повторює її цикли. Таким чином, можна констатувати, що кожна фінансова система відповідає певній цивілізації і проходить стадії генезису, розвитку і розпаду. А оскільки на відміну від Шпенглера Тойнбі визнавав взаємодію цивілізацій, а отже і відкритий характер їх фінансово-економічних систем, то відбувався рух фінансових ресурсів поміж цивілізаціями, посилюючи тим самим фінансові диспропорції у глобальному вимірі, зважаючи на неоднорідність цивілізацій та невідповідність у рівнях їх розвитку в зв'язку з географічним, соціокультурним та іншими факторами. Проте розпад цивілізації не означає крах процесу фінансової глобалізації, оскільки на момент свого існування вона зумовила його поглиблення, і новоутворена пануюча цивілізація, заснована на досягненнях попередньої, продовжує процес поглиблення фінансової глобалізації уже за нових конкретно-історичних та факторних умов.

6) **Концепція міжнародного руху економічних ресурсів/ Теорія співвідношення факторів виробництва** (1933 р.) – засновники: Е. Хекшер, Б. Олін.

Теорія Хекшера – Оліна схожа до теорій абсолютних та відносних переваг з першої групи теорій, проте якщо останні оперували фактором праці, то дана теорія бере до розрахунку ще два фактори: землю й капітал. Виходячи з положень теорії, країни експортують товари з більшою інтенсивністю споживання, вироблені з профіцитних ресурсів, тоді як імпортують товари інтенсивного споживання, виробництво яких потребує дефіцитних ресурсів. Таким чином, оскільки жодна країна не має з урахуванням фактору часу постійного профіциту усіх без винятку ресурсів, це обумовлює посилення інтернаціоналізаційних, а в окремих випадках, і інтеграційних процесів. Це, в свою чергу, призводить до інтенсифікації руху фінансових потоків між країнами, і, як наслідок, посилює фінансову глобалізацію. В цей же час, такий характер інтернаціоналізації міжнародних відносин змінює характер розподілу ресурсів, в тому числі фінансових, і призводить до порушення відповідної рівноваги світових ресурсів. Теорія вирізняється з-поміж інших в даній групі акцентом на ідеї та положення теорій першої групи, тобто, по суті, вона є продовженням ланцюга теорій фінансової глобалізації з ядром торгово-фінансового капіталу.

7) **Теорія дирижизму** (1940-і р.р.) – засновник: Ян Тінберген, Ф.Перру, Дж. Кейнс.

Хоча теорія дирижизму і не надає значної уваги ринковому механізму, заявляючи про його недостатню ефективність, ставлячи натомість в центр своєї парадигми регульовану планову економіку, проте в аспекті поглиблення глобалізації, особливо фінансової, вона провідне місце надає міждержавній уніфікації фінансово-економічної політики. Це означає, що стандартизація фінансових механізмів та інструментів, викликана поглибленням фінансової інтеграції національних економік сприяє фінансовій інтеграції. Проте стандартизована фінансова політика має неоднорідний вплив на різні національні економічні системи та фінансові ринки, адже хоча фінансово-економічна політика є однаковою, проте фактори, на які вона здійснює вплив реагують по-різному, в зв'язку з їх специфікою та рівнем розвитку. Таким чином, стандартизація фінансової політики в аспекті фінансової інтеграції розбалансує глобальний фінансовий ринок в розрізі національних фінансових ресурсів. Отже, для подолання фінансових дисбалансів варто привести всі фінансово-економічні фактори до єдиного стандарту, що і означає, по суті, фінансову глобалізацію. Загалом теорія дирижизму не надає фінансовій глобалізації чисто об'єктивного (незалежного від ринкового механізму), хоча і не визнає її суб'єктивного характеру (повністю

керованого планового процесу), що вирізняє її з-поміж теорій даної групи. Проте, очевидно, що застосувавши екстраполяцію положень даної теорії щодо мікро- та макрорівня на глобальний, отримаємо керований розвинутими країнами процес глобалізації на основі адаптації фінансово-економічних систем країн, що розвиваються, а також країн третього світу, до фінансово-економічних систем розвинутих країн.

Загалом, можна констатувати, що мілітаристські настрої у міжнародних відносинах, які панували протягом періоду розвитку теорій другої групи, зумовили їхній акцент на факторах сили (фінансово-економічної потужності) та залежності. Спільна теза теорій, що без глобалізації фінансово-економічної сфери, неможливо досягнути сталого глобального економічного розвитку, адже фінансові дисбаланси, спричинені фінансовою інтернаціоналізацією та інтеграцією, нівелюють зростання одних економік падінням інших, що якщо і не зводить до нуля, то принаймні зменшує динаміку глобального фінансово-економічного зростання.

Кон'юнктура світових фінансових ринків, а також стан міжнародних відносин у 50-60-і рр. ХХ ст. свідчили про необхідність суспільно-політичної та фінансово-економічної консолідації національних економік з метою протистояння зовнішнім ризикам як актуальним, так і потенційним. 1945 р. відбувся відхід від золотодевізного стандарту, і почала діяти Бретон-Вудська золотовалютна система, яка поряд з золотом встановлювала статус світової резервної валюти щодо долара США і англійського фунта стерлінгів. Цей період визначається посиленою інтеграцією та становленням наднаціональних інститутів, викликаних глобальними перетвореннями у фінансовій сфері впровадженням положень Бретон-Вудської валютної системи. В 2-ій половині 40-х років ХХ ст. почалося формування сучасних інститутів регулювання глобальної фінансово-економічної кон'юнктури: 1945р. було засновано ООН як головний інститут глобального регулювання, в рамках якої з 1947 року почав функціонувати МВФ у якості фінансового органу головного інституту глобального регулювання. Таким чином, у ході Другої світової війни поступово склалися основи для узгодження регулювання світової системи на міждержавній основі при обов'язковому врахуванні інтересів провідних держав світу - насамперед США і СРСР. Організація Об'єднаних націй, при всіх її недоліках, стала працюючим механізмом якщо не попередження воєн і конфліктів, то, принаймні, профілактики розростання протиріч між великими державами до рівня відкритого конфлікту. Був зроблений перший крок до розумного управління міжнародними відносинами. [5, с. 437].

23 липня 1952 року відбулось заснування прообразу Європейського союзу – Європейського Об'єднання вугілля та сталі. А 14 травня 1955 р. підписано 3-й Варшавський договір про дружбу співробітництво і взаємодопомогу, учасниками якого виступили СРСР, НДР, Албанія, Болгарія, Польща, Румунія і Угорщина. Намітилося протистояння соціалістичних і капіталістичних доктрин в межах біполярного характеру міжнародних відносин, яке дістало назву «Холодна війна».

8) **Концепція модернізації/ Концепція неоеволюції** (1950-і рр.) – засновники: Талкотт Парсонс, Едвард Шілз, Еміль Дюркгейм, Фердинанд Тьонніс.

Концепція модернізації передбачає лінійний історичний розвиток від традиційних формацій з примітивними фінансово-економічними відносинами до модернізованих формацій з новітніми ефективними фінансово-економічними відносинами без можливості пропуску певної стадії такого переходу. Очевидно, що пройшовши всі стадії трансформації, формація встановить максимально подібну модель фінансово-економічних відносин з подібним фінансовим механізмом та фінансовими інструментами. Таким чином, спорідненість фінансових систем за врахування поглиблення інтернаціоналізаційно-інтеграційних процесів між модернізованою і традиційною формаціями протягом процесу трансформації безумовно ведуть до посилення фінансової глобалізації. Проте оскільки традиційна формація має свої фінансово-економічні та інші суспільно-політичні і культурно-історичні специфікації, то застосування за таких передумов класичної моделі фінансово-економічних відносин модернізованої формації неминуче призведе до розбалансування фінансової системи, а відтак і породження як внутрішніх національних, так і зовнішніх глобальних дисбалансів фінансової системи.

9) **Концепція секторальної інтеграції** (1950-і рр.) – засновник: М. Шуман.

Дана концепція передбачає розвиток фінансової глобалізації шляхом інтеграції фінансових ринків без обов'язкової економічної інтеграції або інтеграції інших суспільно-політичних чи культурно-ідеологічних сфер. Таким чином, концепція секторальної інтеграції є класичною базовою ілюстрацією власне фінансової глобалізації, оскільки саме інтеграція фінансових ринків без впливу інших екзогенних чинників обумовлює фінансову глобалізацію. В результаті інтегровані національні фінансові ринки переходять у структурні елементи єдиного інтегрованого фінансового ринку регіонального інтеграційного утворення. Подальше долучення до нього нових національних фінансових ринків або фінансових ринків інших інтеграційних утворень спричиняє посилення процесів фінансової глобалізації. Проте видається майже нереальним поглиблення фінансової інтеграції без релевантного прискорення інтеграції інших соціально-економічних сфер. До того ж підвищена концентрація фінансових ресурсів інтеграційного утворення призведе до підсилення дисбалансів фінансових ресурсів національних економік та/або інших інтеграційних утворень.

10) **Теорія неолібералізму** (1950-і рр.) – засновники: Вільгельм Репке і Моріс Алле.

Неолібералізм за своєю суттю є парадигмою глобалізації, зокрема фінансової. Саме неолібералізм, який визнає помірний державний контроль фінансової сфери, проте доводить актуальність

наддержавного фінансового регулювання, що протистоятиме усім формам протекціонізму, забезпечуючи таким чином максимальну ефективність глобального фінансового механізму. Простежується очевидний зв'язок даної теорії з концепцією модернізації. Визнаючи абсолютну перевагу вільного ринку як головного фактора стабільного розвитку і надаючи переважне право регулювання глобального фінансового ринку наднаціональними інститутами на протизвагу протекціонізму національних регулюючих органів, теорія неолібералізму підтримує ідею теорії модернізації про розвиток від традиційної формації з очевидною відсутністю або ж низьким рівнем розвитку вільного ринку до модернізованої формації з максимально розвинутим вільним ринком, який забезпечує максимальну ефективність. Винятком є лише вектор впливу на такий розвиток: концепція модернізації стоїть на принципах об'єктивного тренду, що бере свій початок з соціально-економічних процесів усередині країни, а теорія неолібералізації доводить, що початок такого розвитку та контроль за ним здійснюється апологетами модернізованих формацій через наднаціональні інститути. Така подібність зумовлює і подібний механізм утворення та коливання фінансових дисбалансів.

11) **Теорія залежності** (1960-і р.р.) – засновники: Рауль Пребіш («периферійний капіталізм»), Теотоніу Дус-Сантос («депендентизм»), Руй Мауро Маріні («суперексплуатація»), Фернанду Енріке Кардозу («залежний капіталізм»), Алонсо Агіляр Монтоверде («капіталізм суброзвитку»).

Теорія залежності, заснована Р. Пребішом і розвинута його послідовниками, виникла як, свого роду, об'єктивна реакція на теорію модернізації. Вона просуває ідеї уникнення вади уніфікованого лінійного розвитку, що становило ідеологічне ядро останньої. Витоки теорії залежності варто шукати у теорії імперіалізму та неоколоніалізму, яка формувалася на півстоліття раніше. Отже можна стверджувати, що вона є балансом між теоріями другої та третьої групи. Згідно з її постулатами, неможливо повторити розвиток модернізованих країн-імперій в нових та відмінних історично-часових та фінансово-економічних умовах. Відтак спроби розвитку залежних країн (спочатку фінансово залежних, і як наслідок, політично залежних) за принципами та вектором країни-імперії, призводить до розбалансування фінансового механізму національної економіки залежної країни, що зумовлює поглиблення її залежності, а отже і сприяє посиленню фінансової глобалізації. Також це призводить до посилення фінансових дисбалансів в аспекті глобального фінансового ринку внаслідок остаточного перетоку фінансових ресурсів країни-неоколонії до країни-імперії. Таким чином, теорія залежності є модифікованим і релевантним новим специфічним історично-часовим та фінансово-економічним умовам виявом теорії імперіалізму та неоколоніалізму.

12) **Теорія структуралізму** (1960-і р.р.) – засновник: Гуннар Мюрдаль, Пол Баран.

Теорія структуралізму, де-факто, продовжувала ідеї теорії залежності. Відмінністю є лише поділ інтегрованого капіталістичного фінансового ринку на зразок класовості суспільства, але в міжнародних масштабах: «вищий клас» становлять модернізовані країни-імперії, «проміжний клас» - залежні країни, які знаходяться у стані трансформації і «нижчий клас» - країни «третього світу», які перебувають та традиційному шаблі розвитку. Капіталістичні країни «вищого класу», які в період становлення капіталізму були фактором розвитку глобальної фінансової системи, на етапі розвинутого капіталізму вчиняють деструктивну дію на фінансові ринки країн «проміжного» і «середнього» класу, підсилюючи таким чином їхню фінансово-економічну залежність. Це в свою чергу веде до поглиблення їх інтеграції в фінансовий ринок капіталістичних країн, а відтак до посилення фінансової глобалізації. Проте зважаючи на домінування капіталістичних країн «вищого класу» на глобальному капіталістичному фінансовому ринку, фінансово-економічний розвиток яких обернено-пропорційний фінансово-економічному розвитку країн інших класів, можна констатувати поглиблення дисбалансів такого глобального капіталістичного фінансового ринку.

13) **Концепція єдиного індустріального суспільства/ стадій росту** (1960-і р.р.) – засновник: Раймон Арон, Волт Ростоу, Жак Еллуль.

Концепція стадій росту є по суті теорією розвитку, яка пояснює перехід від економічно неефективного традиційного до «індустріального суспільства», в якому панує масове виробництво. Вагоме місце в цій теорії належить інвестиціям, оскільки саме на стадії підйому (передуює стадії зрілості – стадії «індустріального суспільства») різке збільшення інвестицій в національну економіку «індустріальної національної економіки» спричинить самопідтримувальне зростання шляхом модернізації та індустріалізації економічної системи, а відтак і відходу від принципів традиційної економіки. Зрештою після індустріалізації національна економіка стає схожою на «модернізовану економіку» теорій модернізації, структуралізму, залежності. Концепція стадій росту більш детально описує шлях традиційної економіки до точки розвинутості – «індустріального суспільства», яке, по суті, є «модернізованим». Оскільки такий вектор розвитку вимагає інвестицій, то перші «індустріальні економіки» отримували їх від колоній, а згодом країни, які проходять модернізацію отримують інвестиції від вже модернізованих країн, що робить їхні фінансові системи залежними. Схема поширення залежності ідентична попереднім теоріям. Зворотний інвестиціям та кредитам фінансові потоки, які містять у собі додані вартості позичкового відсотка та прибутку від інвестицій, виснажують фінансові системи країн, що модернізуються та підтримують розвиток фінансових систем модернізованих країн, що призводить до посилення дисбалансів глобальної фінансової системи. А згуртування країн навколо фінансового центру, який інвестує у їхній «модернізований індустріальний розвиток» сприяє інтеграції фінансових систем,

посилюючи тенденції фінансової глобалізації. В рамках теорії «індустріального суспільства» Жак Елльоль вперше доводить законність застосування терміну «техніка» щодо економічної техніки. А Волт Ростоу у 1971 р. показує, що після індустріалізації повинні наступити трансформації у економічній техніці задля досягнення рівня розвитку духовного благоденства, де фінансово-економічні процеси досягли якісно нового ступеня розвитку і забезпечують такий ефективний розподіл, що суспільство концентрується на пошуку духовних цінностей на противагу економічним. Це вказує на спорідненість з теорією постіндустріального суспільства, яка розвивалась у 1970-і роки.

14) **Теорія нового індустріального суспільства/ корпоративізму** (1967 р.) – засновники: Джон Гелбрейт, Сідней Рольф і Юджин Ростоу.

Теорія нового індустріального суспільства відрізняється акцентом на новий тип економічних відносин, де на противагу протистоянню конкуренції та монополії панує протистояння корпорацій та «врівноважуючи сил», які породжені концентрацією капіталу (що призвів до кінця протистояння конкуренції та монополії). З огляду на високотехнологічний уклад новий індустріальний економічний тип корпорацій потребує великих капіталовкладень, які можуть бути досягненні очевидно максимізацією прибутків та мінімізацією затрат, в тому числі оптимізацією діяльності. Тому важливе місце повинно відігравати планування та управління ризиками як інструмент забезпечення стабільного надходження капіталовкладень. Таким чином вперше було порушене питання про ризик менеджмент як на мікро- (корпорації) так і на макрорівні (держава). Зрозуміло, що за умов обмеженості внутрішнього ринку, корпорації як новий інститут, виходитимуть на нові ринки збуту, зумовлюючи таким чином перетік фінансових ресурсів з ринків збуту до країни-резиденції. Корпорації, які не мають національної свідомості (позаяк можуть мати міжнародну розгалужену регіонально-дивізійну структуру) і не знають протекціонізму на противагу державі, будучи єдиними суто економічними глобальними економічними структурами, зумовлюють таким чином не лише поширення глобальних фінансових диспропорцій, а й сприяють поглибленню міжнародної фінансової інтеграції в рамках фінансової глобалізації. Водночас питання щодо актуальності ризик-менеджменту переноситься на глобальний рівень.

Дану групу теорій можна охарактеризувати як теорії «індустріальної модернізації». Теорії даної групи базуються на теорії імперіалізму і неоколоніалізму поч. XX ст. Вони демонструють як в умовах модернізації суспільств шляхом індустріалізації посилюється залежність традиційних фінансових систем від модернізованих. Така парадигма обумовлена, з одного боку, встановленням золотовалютного стандарту, яка фіксувала наявний фінансовий дисбаланс на користь модернізованих держав, насамперед США і Великобританії, що виступали центрами, навколо і зусиллями яких поглиблювалась фінансова глобалізація через інтеграцію фінансових ринків і уніфікацію національних фінансових механізмів. З іншого боку, становлення наднаціональних інститутів фінансово-економічного регулювання, легітимізувало специфічний вектор фінансової глобалізації, що розкрито у теоріях неолібералізму та секторальної інтеграції. Хоча дані теорії повертались концептуально на півстоліття назад, вони здійснили найсуттєвіший внесок у теорію фінансової глобалізації, зафіксувавши її зв'язок з фінансовими дисбалансами та фінансовими ризиками.

Наступна четверта група теорій передумовами розвитку мала, в першу чергу, занепад Бреттон-Вудської парадигми міжнародного валютного регулювання. Суперечності у фінансових системах країн, що склали ядро фінансової глобалізації, зокрема нестабільність та волатильність їхніх валют, зумовили запровадження 1 січня 1970 в якості альтернативи СПЗ, які мали на меті стабілізувати та гармонізувати міжнародний валютний ринок. Заходи щодо контролю за рухом капіталу поступово відмінялись, і нафтова криза 1973 року дала поштовх швидкій експансії офшорних фінансових ринків. Міжнародний рух капіталу прискорився на початку 1980-х років, за часів правління Рональда Рейгана та Маргарет Тетчер, а на початку 1990-х, після падіння радянської імперії, фінансові ринки стали по справжньому глобальними. [6, с. 17-18].

Таким чином, перехід до уніфікованої глобальної валютної одиниці варто розглядати як посилення фінансової глобалізації. Такі трансформаційні процеси у глобальній фінансовій системі спричинили у 1976 р. перехід до Ямайської валютної системи. А вже у квітні 1979 почала діяти Європейська валютна система, 17 лютого 1986 р. підписано Єдиний Європейський акт, що набув чинності 1 липня 1987 року. Такий перебіг подій свідчив про зародження нового центру інтеграції – ЄС, що повинно було пришвидшити фінансову глобалізацію шляхом інтеграції навколо 4-х фінансових центрів: США у західній півкулі, ЄС – у Європі, Японії – у Азії (після розпаду соціалістичного директивно-планового СРСР).

Визначальним є те, що саме в цей період виникає теорія сталого розвитку. Ідея сталого розвитку була породжена наукою і вона продовжувала старанно, і масштабно розроблятися наукою. Перші спроби зроблені в 70-х роках, потім 80-90-тих роках XX ст. характеризуються досить значною активністю. Різні аспекти проблеми стають предметом наукових дискусій. Економісти, фокусують увагу на стійкості, мають, в першу чергу, на увазі добробут, прибуток, накопичення капіталу. Тут можна посперечатися на праці Дали, Пеззі, Костану та ін. [3, с. 63].

15) **Концепція рівного партнерства** (поч. 1970-х р.р.) – засновник: Л. Пірсон.

Суть даної концепції зводиться до побудови рівних фінансово-економічних відносин між розвинутими країнами (модернізованими індустріальними імперіями) та рештою країн: таких, що розвиваються (з перехідною економікою) і країн «третього світу» (традиційними колоніями). Отже, з

одного боку, заперечувались положення попередньої групи теорій про підтримку розвитку інших країн розвинутими країнами задля сприяння їх розвитку, для якого потрібне нагромадження капіталу, первинна форма якого могла надійти лише з потужних фінансових систем розвинутих країн у вигляді інвестицій чи кредиту, що свідчило про суттєві фінансові дисбаланси. А з іншого проголошувалась взаємна рівність у фінансово-економічних відносинах, що є свідченням абсолютної або відносної співставності фінансових ринків. Отже, дана концепція містить у собі явне протиріччя. До того ж, рівність фінансових відносин двох типів країн призводить до поглиблення неадекватності та посилення неефективної діяльності фінансових механізмів країн, що розвиваються, підсилюючи тим самим, фінансові дисбаланси, як у межах їх національних фінансових систем, так і на рівні глобального фінансового розвитку, що призводить до інтенсифікації фінансової глобалізації двоїстим чином: зміцнює фінансову гегемонію країни-імперії та залежність традиційних країн. Такий перебіг фінансової глобалізації є неефективним, оскільки утворений глобальний ринок априорі буде розбалансованим і високоризикованим.

16) Концепція взаємозалежності (сер. 1970-х р.р.) – засновник: Р. Купер, С. Хоффман.

На противагу концепції рівного партнерства дана концепція, свідчить про наявність об'єктивного характеру взаємної залежності між країнами, породженого посиленням відкритості національних економічних систем, механізм якої висвітлений першою групою теорій (меркантилістська, абсолютних і відносних переваг). Таким чином, відкриті економічні системи схильні до деструктивного впливу зовнішніх фінансових ризиків. З огляду на те, що не існує загальної рівності держав в контексті міжнародних відносин (внаслідок економічних, геополітичних, соціальних, історичних, географічних факторів), то відповідно і залежність між державами не може бути однаковою. А це свідчить про вплив фінансової системи однієї держави на фінансовий ринок іншої, задля врівноваження свого фінансового механізму. Така взаємозалежність викликає макроекономічну нестабільність і призводить до виникнення або посилення фінансових дисбалансів в економіці держави з меншим фінансовим ринком, з одного боку, та збалансуванням і зростанням фінансового ринку з більшим фінансовим ринком. Відтак глобальний фінансовий ринок знаходиться, згідно з даною теорією, у стані перманентних фінансових дисбалансів.

17) Концепція постіндустріального суспільства (1970-і р.р.) – засновник: Даніель Бел, Т. Кан.

Згідно з економічною віссю даної концепції, перехід від індустріального до постіндустріального суспільства зумовлений переходом від примату техніки (технократія) до примату знань (меритократія). У постіндустріальну еру особливо загострюється конкуренція фінансового капіталу з інтелектуальним. Іде процес неухильного та широкомасштабного витіснення й заміщення грошового капіталу інтелектуальним. Ця закономірність глобалізації складає суть революції менеджерів, у якій носії знань перемагають власників капіталу в конкурентній боротьбі. Новітня конкуренція породжує новий соціальний конфлікт – конфлікт мотиваційних інтересів домінуючого (інтелектуального) класу й недовідомого (неінтелектуального) нижнього класу. У першого мотивація – самореалізація, у другого – нажива, багатство, матеріальний добробут. Конфлікт цей більш гострий і менш компромісний, ніж конфлікт між пролетаріатом і буржуазією. Він адекватний конкурентному конфлікту між цивілізаціями. Цей конфлікт може перетворитися в базове протиріччя ери глобалізації [2, с. 8].

Постіндустріальне суспільство будується навколо виробництва товарів та послуг на противагу індустріальному, яке за Марксом, в основі своїй має зміну форми власності. Знання у якості інновацій приймають участь у виробничому процесі, підвищуючи продуктивність капіталу та праці. Як наслідок прогресу знань, відбувається розвиток фінансово-економічної системи. Очевидно, що різні країни орієнтовані на різні фактори розвитку, які в свою чергу обумовлюють його векторність. Тоді країни, орієнтовані на розвиток знань і, як наслідок, інноваційну перебудову, отримують фінансово-економічну перевагу перед країнами, орієнтованими на розвиток техніки (індустріалізацію). Таким чином, відбувається переформатування системи «центр – периферія»: якщо неіндустріалізована країна здійснить інноваційний прорив, це уможливить її перехід з периферії системи до центру, де вона або розділить його з наявним учасником, або замістить її. Такий підхід дозволяє поставити під сумнів концепції та теорії попередньої групи, а натомість споріднює дану концепцію з концепцією взаємозалежності. Очевидним є факт взаємної залежності країн, орієнтованих на різні сфери суспільного відтворення. І в міру розвитку глобальної спеціалізації відбуватиметься поглиблення фінансової глобалізації. Поширення глобальних фінансових дисбалансів відбуватиметься релевантно рухам фінансових потоків між державами: відтік від індустріальних країн до країн «інноваційних знань».

18) Неоінституціоналістська теорія режиму (1970-і р.р.) – засновники: Роберт Коен, Фолькер Ріттбергер.

Неоінституціоналістська теорія режиму доводить провідну роль у процесі глобалізації спеціалізованих інститутів, які сприяють міжнародному співробітництву. Такий підхід децю зближує дану теорію з концепціями індустріального та постіндустріального суспільства, корпоративізму в розрізі положень щодо ефективності глобалізації на рівні інститутів, що тягнуть до абсолютної максимізації прибутку, а не держави, як інституту, що не може відійти від політики протекціонізму (особливо в часи кризових явищ). У фінансовій глобалізації провідними спеціалізованими інститутами мають бути міжнародні фондові ринки, інтернаціональні банки, страхові компанії та інші фінансові фонди, а також наддержавні фінансові утворення на зразок Світового банку та МВФ. Саме ці інституції є ключовими гравцями глобального фінансового ринку, і саме їхня взаємодія з фінансовими інститутами

національних фінансових систем інтегрує їх у глобальну валютно-фінансову систему, що поглиблює розвиток процесів фінансової глобалізації на новому якісному та кількісному рівнях. І якщо наднаціональні фінансові утворення не мають гео економічної орієнтації, оскільки діють у глобальному фінансовому вимірі, то гео економічне поширення міжнародних фінансових центрів є диференційованим і характеризується різним рівнем розвитку, що призводить до посилення як секторальних, так і гео економічних фінансових дисбалансів глобального фінансового ринку.

19) **Теорія неокейнсіанства** (1970-і р.р.) – засновник: Річард Купер.

Неокейнсіанська теорія засвідчує вирішальну роль у фінансовій глобалізації синтезу лібералізації національних фінансових систем зі збереженням автономності фінансових механізмів. Звичайно такий характер лібералізації можливий лише за участю держави і передбачає мінімальну роль у цьому процесі ринкового механізму саморегулювання, оскільки тоді лібералізація фінансових систем спричиняла б і лібералізацію фінансових механізмів, що би позбавляло національну фінансову систему автономності. Це зближує дану теорію з теоріями дирижизму та неоінституціонального режиму. Запропоновану даною теорією концепцію фінансової глобалізації можна вважати дієвою лише протягом перехідного періоду, оскільки за умов збереження автономності фінансового механізму, навіть при координації фінансової політики наднаціональними структурами, відбудеться розбалансування глобальної фінансової системи, адже розвиток секторів глобального фінансового ринку, який досягається різними механізмами, не буде сталим і тривалим. В певний момент часу, коли настане конфлікт національних фінансових механізмів, глобальний фінансовий ринок розбалансиється і порине у кризовий стан. Проте дана концепція є достатньо ефективною для перехідного інтеграційного періоду в межах формування глобальної фінансової системи.

20) **Концепція світової системи (Концепція периферійної економіки)**/ Теорія нового міжнародного розподілу праці (кін. 1970-х р.р.) – засновник: Іммануель Валерстайн, Ф. Фробел.

Згідно з концепцією, світова система поділяється на 3 рівні: центр, периферію і полуферію. Тут чітко простежується зв'язок з теоріями залежності, модернізації та індустріально-суспільства попередньої групи теорій, де аналогічно поділ проводився відповідно на незалежні (модернізовані, індустріальні) і залежні (традиційні) країни, а також ті, що знаходяться у періоді трансформації із залежних традиційних на незалежні модернізовані індустріальні країни. Теорія нового міжнародного розподілу праці/концепції світової системи, по суті, ставлячи в центр розвитку і глобалізації новий міжнародний поділ праці, вказує на переформатування глобального соціально-економічного виміру (помітний зв'язок із теорією нового індустріального суспільства), але суть залишається незмінною. Таким чином, концепція світової системи розглядає відмінні за формою, проте ідентичні за суттю, моделі фінансової глобалізації, в рамках якої фінансова система полуферії розвивається, перебуваючи у фінансово-економічній залежності від центру, з часом набуваючи дедалі більше схожих рис, або інтегрується у фінансову систему центру, або копіює його фінансовий механізм, що посилює тенденції фінансової глобалізації. Проте копіювання фінансового механізму в умовах відмінної специфіки фінансової системи призводить до породження та/або посилення дисбалансів фінансового ринку як у національному, так і у глобальному вимірі.

21) **Хвильова концепція розвитку суспільства** (1980 р.) – засновник: Елвін Тофлер.

За даною теорією, розвиток суспільно-економічних формацій відбувається хвилеподібно: шляхом переходу від аграрної до індустріальної, а згодом і до постіндустріальної хвилі. Очевидно, що розвиток фінансової системи такої суспільно-економічної формації відбувається ідентичним хвилеподібним способом, адже фінансова система повина відповідати конкретним історичним і соціально-економічним вимірам. Сучасна постіндустріальна інформаційна хвиля, яка прийшла на зміну індустріальній, за Тофлером, характеризується зниженням темпів і збільшенням рівномірності економічного розвитку. Таким чином, темп економічного розвитку знаходиться у оберненій взаємозалежності від його рівномірності: більш рівномірний розвиток вимагає вибудовування глобальної фінансової системи на основі релевантного та динамічного фінансового механізму, заснованому на ефективному фінансовому ризик-менеджменту, який обмежує високоризикові доходи, що і уповільнює зростання, проте забезпечує тривалий сталий розвиток і запобігє посиленню фінансових дисбалансів. Згідно з теорією, характерною рисою третьої хвилі розвитку є також посилення наднаціональних структур, в тому числі фінансових, на протипагу послабленню національних економік, що очевидно підвищує ступінь глобального регулювання фінансових дисбалансів і забезпечує під їх впливом конвергенцію фінансових систем на основі поглиблення взаємодії фінансових ринків, що в свою чергу свідчить про посилення процесів фінансової глобалізації.

22) **Теорія занепаду імперій** (1989 р.) – засновник: Пол Кеннеді.

Дана теорія пояснює фінансову глобалізацію економічним виснаженням розвинутих держав (за аналогією з попередніми теоріями, модернізованих, індустріальних, незалежних і т. д.): держава в процесі свого розвитку споживає все більше фінансових ресурсів і, як результат, ефективність їх використання знижується, в зв'язку з їх вилученням з обігу задля обслуговування державних потреб. Саме тому держава буде шукати нові вектори фінансового зростання як шляхом інтернаціоналізації, так і шляхом інтеграції фінансово-економічних систем національних економік, що динамічно розвиваються. Симетричність чи асиметричність двохсторонніх чи багатосторонніх економічних відносин не в останню чергу визначається такими величинами, як економічна взаємозалежність і політична влада. Зв'язок між економічною взаємозалежністю та політичною владою є серцевиною вивчення міжнародної політики впродовж

століть. Від меркантилізму до лібералізму та марксизму, теорії міжнародної політики досліджували зв'язок між «владою» й достатком, як говорить Джейкоб Вінер. Основні питання стосуються впливу різних міжнародних торговельних угод на дві основні державні цілі: внутрішнє процвітання та міжнародну силу. [1, с. 147].

Інтеграція національних економік може проходити різними шляхами: об'єднання країн за різними напрямками (наприклад ЄС, ЄвразЕС) або ж під егідою глобальних інститутів (на кшталт Світового банку, МВФ, ЄБРР і т. Д.), що в кінцевому результаті передбачає абсолютний або відносний перерозподіл фінансових ресурсів на користь розвинутих держав. Проте у обох випадках необхідною є уніфікація фінансового механізму, яка б дозволила підвищити ефективність взаємодії фінансових ринків у межах глобальної фінансової системи. Таким чином, відбувається поглиблення процесів фінансової глобалізації та посилення фінансових дисбалансів як на рівні національних економік, так і на глобальному рівні.

Передумови виникнення та геополітичний і соціально-економічний розвиток протягом 1970-80-х років зумовили двовекторність теорій даної групи з орієнтацією на рівність фінансово-економічних відносин. Один вектор розкривав розвиток фінансової глобалізації через фактор «рівності на основі взаємозалежності». Новий валютний механізм Ямайської системи із застосуванням СПЗ і неспроможність розвинутих країн врегулювати фінансові дисбаланси як причина їх запровадження, похитнули позиції фінансово-промислових центрів і змістили акцент у розвитку світової економіки та глобального фінансового ринку на країни, що розвиваються. Саме цей підхід можна вважати таким, який випередив час, тобто вирізнявся з-поміж інших теорій даної групи. Адже ще за біполярності міжнародних відносин вони ґрунтувались на поліполярності, яка проявиться на початку наступного століття. Інший вектор продовжував парадигмальний розвиток теорій так званої «індустріальної модернізації» попередньої групи. Теорія нового індустріального суспільства була концептуальним продовженням теорії індустріалізації, теорія світової системи/ нового поділу праці – теорії залежності, а теорія занепаду імперій можна розглядати як надбудову до теорії модернізації, адже вона розкриває результат розвитку модернізованої країни, тобто, по суті, доповнює теорію модернізації.

На початку 1990-х років назріла криза 2-х центрів міжнародних відносин: в першу чергу – СРСР, який позбувся у середині 1980-х своєї ідеологічної опори – соціалізму і неспромігся імплементувати ринкові принципи, а також США – які вже тоді, у кінці 80-х на поч. 90-х стояли на порозі фінансової кризи, зумовленої специфікою фінансової системи та особливостями її регулювання. Саме невдалий перехід СРСР (а згодом і постсоціалістичних країн) свідчить про хибність теорій «індустріальної модернізації», що доводять можливість та актуальність імплементації механізмів розвинутих країн до країн традиційних. Тож, 8 грудня 1991 року було ліквідовано СРСР, а вже 7 лютого 1992 р. підписано Маастрихтський трактат про створення Європейського Союзу. Можна було б стверджувати про збереження біполярності міжнародних відносин, проте схожий характер фінансово-економічних систем США і ЄС не дає таких підстав. 1995 року почала роботу Світова Організація Торгівлі (СОТ), яка сприяла посиленню інтернаціоналізації країн, що слугує базою конвергенції фінансово-економічних механізмів і веде до фінансової глобалізації. 1 січня 1999 року введено у безготівковий, а 1 січня 2002 року – у готівковий обіг євро – валютної одиниці ЄС, створеної на основі національних валют країн-учасниць. Це дало поштовх створенню регіональних валютних систем. А 1 грудня 2009 р. вступив в дію Лісабонський договір, який дозволив скоординувати фіскальну політику блоку країн ЄС. На противагу цьому, 27 листопада 2009 року у Мінську Білорусією, Росією і Казахстаном підписано угоду про створення в рамках ЄвразЕС Митного союзу з 1 січня 2010 року, а з 2012 року – про зону вільної торгівлі, і також почали створення наднаціонального фінансового блоку, що свідчило про намір певних пострадянських країн реанімувати СРСР за нових соціальних та фінансово-економічних факторів, які відповідали б новим просторово-часовим умовам. Такі трансформації ЄС і ЄвразЕС свідчать про поглиблення інтеграційних процесів у глобальній фінансовій системі. Також 25 вересня 2009 року на саміті Великої 20 у Пітсбурзі відбувся перерозподіл квот у МВФ і СБ на користь країн, що розвиваються (5% і 3% голосів відповідно). Таким чином, можна констатувати спробу врівноваження фінансових дисбалансів глобальної фінансової системи. Все це дає підстави говорити про вплив СОТ на посилення інтернаціоналізаційних, а ЄС і ЄвразЕС – інтеграційних процесів світової економіки, які позитивно впливають на фінансову глобалізацію. Саме в таких умовах виникали теорії фінансової глобалізації останньої групи теорій.

23) **Концепція єдиної цивілізації** (поч. 1990-х р.р.) – засновник: Френсіс Фукуяма.

Концепція єдиної цивілізації або «кінець історії» своїм ядром має абсолютизацію та універсалізацію ліберальної демократії, а заразом, як її невід'ємний елемент, і ліберальну економіку. Вона могла з'явитись на світ лише після закінчення біполярності міжнародних відносин, адже крах комуністичної ідеології СРСР – слугував прямим і беззаперечним доказом її правмірності. Згідно з даною теорією, постсоціалістичні країни розглядаються як проекції західної ліберальної моделі фінансово-економічних відносин з притаманними їй вільними ринками товарів та грошей, конкуренцією суб'єктів ринку та відкритими економічними системами. Цей аспект концепції дає підстави стверджувати, що концепція єдиної цивілізації Ф. Фукуяма є своєрідним відображенням групи теорій «індустріальної модернізації» 1960-х р.р. в рамках теорій імпералізму, які почали виникати з поч. ХХ ст., в нових історико-економічних умовах «фінансової інформатизації». Фукуяма визнавав і досліджував нерівномірність фінансово-економічного розвитку країн за умов глобального панування вестернізації і пов'язував початок сталого фінансово-

економічного розвитку саме з вирішенням проблеми глобальних фінансово-економічних дисбалансів. Хоча йому важко давались пояснення різниці в темпах фінансового та економічного розвитку США (модернізованої імперії з глибоким ступенем інформатизації фінансів) та Латинської Америки (яка ставала на шлях індустріальної модернізації). Таким чином, теорія єдиної цивілізації Ф. Фукуяма пояснює поглиблення фінансової глобалізації універсалізацією вестернізації та швидкістю даного процесу, що це більше отожднює її з теоріями імперіалістичного напрямку, проте, як і попередні теорії, не дає ґрунтового та вичерпного пояснення нерівномірності розвитку глобальної фінансової та економічної системи.

24) Концепція зіткнення цивілізацій (поч. 1990-х р.р.) – засновник: Сем'юел Хантінгтон.

Теорія зіткнення цивілізацій базується на приматі культури у сфері міжнародних відносин. Економіка, зокрема фінанси, разом з політикою та ідеологією є другорядними факторами, які обумовлюються саме культурою як формою цивілізації, її самоідентифікуючим артефактом. Таке пояснення є досить адекватним з позицій історичного аналізу. По-перше, історія міжнародних відносин з часів раннього Середньовіччя показує, як формувалися економічні відносини між державно-територіальними утвореннями зважаючи на аспекти родинних зв'язків як найпримітивнішої форми культурної близькості (вся історія Європи пронизана такого роду міжнародними відносинами) і закінчуючи релігійним як найсуттєвішим аспектом з найбільшим ступенем впливу (найяскравішим прикладом можуть слугувати Хрестові походи). В сучасному світі цивілізаційний підхід розкривається у формуванні інтеграційних утворень регіонального типу як проміжного етапу процесу глобалізації. Такі регіональні утворення базуються саме на цивілізаційному принципі або ж на схожості культури цивілізації. Наразі саме навколо восьми виокремлених С. Хантінгтоном цивілізацій відбувається процес фінансово-економічної інтеграції: західної, православної, японської, ісламської, китайської, індуїстської, латино-американської і африканської. Таким чином формуються фінансово-економічні блоки з регіональними фінансовими інститутами на зразок Європейського центрального банку, Арабського Валютного Фонду, Азійського Банку Розвитку і т. д. Такі утворення спричиняють вирівнювання фінансових дисбалансів шляхом перерозподілу фінансових ресурсів на користь депресивних або менш розвинутих країн. Отже, фінансова інтеграція, як фактор подолання регіональних та глобальних фінансових дисбалансів, є останнім кроком процесу інтеграції і залежить від його успішності та ефективності, найвищий ступінь яких забезпечує саме цивілізаційний підхід. Проте варто зазначити, що дана теорія скептично ставиться до фінансової глобалізації і визнає її можливість лише з конфронтаційної точки зору, а саме – як наслідок встановлення культурно-економічної гегемонії цивілізації, яка перемогла у зіткненні цивілізацій. С. Хантінгтон робить ставку на західну цивілізацію, якій протистоять усі інші – незахідні. Саме тут і виявляється суперечність даної теорії, дуже близької за змістом до теорії кінця історії Ф. Фукуяма, яка проте відрізняється формою процесу глобалізації, зокрема у сфері фінансів: С. Хантінгтон визнає об'єктивний тривалий процес формування цивілізацій, які виступають визначальним фактором фінансової інтеграції і водночас заперечує можливість переплетення цивілізацій шляхом тривалого зближення їх культурно-історичних та ідеологічно-економічних елементів, що в підсумку могло б привести до фінансової глобалізації як наступного об'єктивного ступеня фінансової інтеграції. Хоча такий сценарій розвитку подій можливий навіть шляхом конфронтацій в процесі зіткнення цивілізацій. Відкритим питанням залишається лише тривалість такого процесу переплетення цивілізацій.

25) Концепція конкурентних переваг (1991 р.) – засновник: М. Портер.

Концепція конкурентних переваг є своєрідною еволюцією теорій міжнародної торгівлі (меркантилістської, абсолютних і відносних переваг), проте вона розглядає не статичні форми дисбалансів, а їх динамічні форми, які залежать від властивостей детермінант розвитку та ступеня їх взаємодії. В центрі глобальної конкурентоспроможності стоять умови розвитку компанії як суб'єкта міжнародних відносин, виходячи з того, що компанії є суб'єктами, а країни лише середовищем міжнародної торгівлі. Динамічність дисбалансів пояснюється напрямком зміни детермінант розвитку та силою їх кореляції. Загалом, розширюючи межі факторів розвитку та надаючи їм властивості динамічності, теорія конкурентних переваг адаптується до зміни умов застосування теорій міжнародної торгівлі, адже теорії абсолютних та відносних переваг існували в умовах імперіалістичних монополій, а теорія конкурентних переваг – в умовах капіталістичної монополістичної конкуренції. Таким чином, залежно від економічної кон'юнктури в розрізі детермінант розвитку будуть змінюватися економічно-фінансові дисбаланси: еволюція детермінант розвитку в країнах, які згідно з теорією технологічного розриву М. Познера, мають відноситись до групи незалежних модернізованих, спричиняють перетік фінансових ресурсів на їх користь з боку залежних немодернізованих країн. А відтак, намагаючись зменшити негативний ефект посилення глобальних фінансово-економічних дисбалансів на національні економічні системи, вони будуть інтегруватися у регіональні утворення навколо фінансово-економічних центрів, яким також буде це вигідно через залучення додаткового потенціалу для детермінант розвитку. Адекватність такого підходу у випадку країн з однаковим ресурсним потенціалом пояснює теорія ефекту масштабу М. Кемпа та П. Кругмана, яка свідчить, що спільний інтерес виникає за умови спеціалізації у певних галузях в аспекті розширення виробництва та мінімізації витрат, для чого потрібен ринок, місткіший за національний. Такий підхід пояснюється теорією внутрішньо-галузевої торгівлі Х. Грубеля через міжнародну кооперацію,

а також кореспондує з теорією митного союзу Дж. Вінера сер. XX ст., яка опирається на характер зовнішньої торгівлі між країнами.

26) Концепція «інноваційно-інвестиційної природи» глобалізації (2000-і р.р.).

Дана концепція виросла на синтезі концепцій модернізації та залежності 50-60-х, теорії нового індустріального суспільства 70-80-х та теорії конкурентних переваг 90-х років XX століття. Оскільки економічний розвиток нерозривно пов'язаний з науково-технічним прогресом, адже саме останній забезпечує гарантований перехід на новий кількісний та якісний щабель розвитку як економічної, так і фінансової системи, які нерозривно пов'язані, а науково-технічний прогрес передбачає залучення інвестицій як його кількісного фактору, а якісним фактором НТП є інновації, які характеризують його часовий аспект, то саме тому інноваційно-інвестиційна складова економічного зростання є провідним елементом еволюції економічної системи як на мікро-, так і на макро- і, головне, на глобальному рівні. Відповідно модернізовані індустріальні країни мають перевагу у інноваційному розвитку як з технічної позиції бази розвитку, так і з економічної позиції факторів часу та капіталу. Таким чином, такі країни зумовлюватимуть перетік фінансових ресурсів у формі інвестицій до своїх фінансово-економічних систем, поширюючи цим самим поглиблення фінансових дисбалансів глобальної економіки. Залежні немодернізовані країни без інноваційної конкурентної переваги програватимуть в двох напрямках: по-перше, інноваційний розвиток модернізованих індустріальних країн опосередковано буде виснажувати їхні фінансові системи на порядку становлення інновацій через процес інвестування, а потім у фазі зрілості інновацій – через торговельний дефіцит залежної немодернізованої країни. Таким чином, країни останньої групи, шукаючи нові фактори розвитку, в тому числі фінансові, інтегруватимуться у фінансову систему незалежної модернізованої країни так, що їхній розвиток як елементу останньої перевершував їх розвиток як самостійної системи. Значний вплив у цій фінансовій інтеграції як формі фінансової глобалізації відіграють міжнародні корпорації як провідні глобальні суб'єкти інноваційної діяльності, з одного боку, джерело інвестування, з іншого та фактор інтеграції національних фінансових систем, з третього боку.

З вищенаведеного аналізу теорій, які розкривають окремі аспекти фінансової глобалізації, розглянутих у хронологічній послідовності відповідно до конкретних просторово-часових, конкретно-історичних, соціо-культурних та фінансово-економічних факторів, можна дійти висновку, що протягом усього аналізованого періоду чітко виокремлюється 3 напрямки теорій.

Теорії міжнародної інтернаціоналізації (перша група теорій міжнародної торгівлі, міжнародного руху економічних ресурсів/ співвідношення факторів виробництва, конкурентних переваг) є взаємодоповнювальними і розкривають процес інтернаціоналізації у конкретному часовому вимірі з релевантними фінансово-економічними факторами. Вони пояснюють фінансові дисбаланси через відношення темпів та обсягів зовнішньої торгівлі.

Теорії міжнародної інтеграції розкриваються у 2-х супутніх напрямках: залежного розвитку (імперіалізму і неоколоніалізму, циклічності цивілізацій, модернізації/неоеволюції, неолібералізму, залежності, структуралізму, єдиного індустріального суспільства/стадій росту, світової системи (периферійної економіки)/нового міжнародного розподілу праці, хвильового розвитку суспільства, занепаду імперій, єдиної цивілізації, зіткнення цивілізацій) і незалежного розвитку (рівного партнерства, взаємозалежності, постіндустріального суспільства). Напрямок залежного розвитку у єдності взаємодоповнювальних теорій пояснює фінансові дисбаланси різними темпами та специфікою переходу окремих країн/цивілізацій від традиційного/аграрного господарства до індустріального, а згодом і до постіндустріального/ інформаційного суспільства. Країни, які переходили швидше і мали досконалішу фінансово-економічну систему ставали незалежними і в певний момент свого розвитку починали прямо чи опосередковано експлуатувати фінансові ресурси залежних країн, які залишилися на попередньому етапі розвитку. Таким чином, залежні країни інтегрувалися у фінансову систему незалежної країни, що посилювало процеси фінансової глобалізації. Проте окремі теорії (циклічності цивілізацій, занепаду імперій, єдиної цивілізації і зіткнення цивілізацій) доводять, що інтеграція такого роду є по суті деструктивною, оскільки вирішує проблеми розвитку незалежних країн лише тимчасово та знищує залежні країни шляхом їх асиміляції в межах незалежної в процесі розширення останньої. Причому таке розширення обернено пропорційне граничній ефективності фінансової системи таких країн, що надає йому деструктивного характеру і, як наслідок, призводить до її руйнації. Напрямок незалежного розвитку, на противагу, виходить з примату рівності у фінансовій інтеграції на основі взаємозалежності. Також визнається можливість переходу від традиційного до постіндустріального суспільства, пропустивши фазу індустріального розвитку. Цей напрямок теорій інтеграції випередив час, оскільки у 70-80-і р.р. XX ст. Такі погляди вважалися утопією, оскільки можуть характеризувати лише інтеграцію країн рівних за розвитком і взаємозалежних на основі міжнародного поділу праці. Міжнародні умови розвитку фінансово-економічних відносин того періоду не мали прикладу практичної імплементації такого сценарію фінансової інтеграції. Проте ці теорії будуть досить цінними з позиції практичності для застосування аналізу фінансово-економічних відносин між інтеграційними утвореннями, які сформуються та розвинуться протягом XXI ст.

Теорії фінансової глобалізації (дирижизму, секторальної інтеграції, нового індустріального суспільства/ корпоративізму, неоінституціональна теорія режиму, неолібералізму, неокейнсіанська, інноваційно-інвестиційна концепція) пояснюють фінансові дисбаланси через неоднорідність національних

фінансових систем та різновекторність фінансової політики в їх межах. У цих теоріях на відміну від широкого трактування поняття глобалізації як різновиду геополітики, в контексті економічних досліджень глобалізацію визначають як процес трансформації економічних і господарських структур у напрямі становлення цілісної, єдиної світової гео економічної реальності [8, с. 7].

Таким чином фінансові дисбаланси як на глобальному рівні можна усунути в процесі фінансового розвитку шляхом конвергенції фінансових систем суб'єктів світових фінансів, яким відповідатиме уніфікована фінансова політика. Отже, кожна теорія пояснює таку конвергенцію, за формою, а за змістом, фінансову глобалізацію, різними рушійними силами: теорія дирижизму – міждержавною уніфікацією фінансової політики, теорія секторальної інтеграції – інтеграцією фінансових ринків, теорія неолібералізму – наднаціональне (по суті, глобальне) регулювання фінансової системи, теорія нового індустріального суспільства/корпоративізму – фінансово-економічною політикою корпорації як суб'єктів глобальної фінансової системи, неінституційна теорія режиму – діяльністю спеціалізованих міжнародних фінансових інституцій, теорія неокейнсіанства – міждержавною конвергенцією фінансових систем, інноваційно-інвестиційна концепція – інвестиціями у інновації, які носять глобальний характер. Отже, незалежно від стадії та рівня економічного розвитку, країни проходять як загальну (глобальну), так і властиву їм специфічну еволюцію і трансформацію. Складна сукупність специфічних національних, регіональних і глобальних процесів формує картину світової економічної глобалізації [4, с. 177].

Висновки. Отже, всі теорії описують фінансову глобалізацію, виходячи з різних передумов, факторів, сценаріїв та наслідків. Проте всі вони, за винятком теорій фінансової інтернаціоналізації, визнають фінансову глобалізацію методом усунення глобальних фінансових дисбалансів, які, по суті, є причиною як глобальних, так і, частково, національних, фінансових криз. А теорії фінансової інтернаціоналізації є, по суті, теоріями міжнародної торгівлі, яка спричинюється до виникнення та поширення фінансових дисбалансів. Таким чином, поглиблення фінансової глобалізації матиме своїм наслідком не лише подолання глобальних фінансових дисбалансів, а й уникнення глобальних фінансових криз, за умови побудови ефективного та релевантного наявному соціально-економічному виміру.

Список використаних джерел

1. Асиметрія міжнародних відносин/ Під ред. Г. М. Перепилиці, О. М. Субтельного. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2005. – 555 с.
2. Барлыбаев Х. А. Глобализация: за и против устойчивого развития?/ Российская академия гос. службы при Президенте РФ. – М.: РАГС, 2006. – 260 с.
3. Белорус О. Г., Лукьяненко Д. Г. и др. Глобальные трансформации и стратегии развития. Монография. – К.: Ориане, 2000. – 424 с.
4. Глобальна конкуренція в умовах однополюсного глобалізму: Матер. Міжвід. наук.-теорет. конф./ Відп. ред. О. Г. Білорус/ К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2004. – 54 с.
5. Системная история международных отношений в двух томах/Под ред. А. Д. Богатурова. Том первый. События 1918-1945 годов. – М.: Культурная революция, 2006. – 480 с.
6. Сорос, Джордж. Джордж Сорос про глобалізацію/ А. Фролкін (пер. з англ.). – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – 173 с.
7. Чистилин Д. К. Самоорганизация мировой экономики: Евразийский аспект. – М.: Экономика, 2004. – 238 с.
8. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці: монографія/ КНЕУ. – К.: КНЕУ, 2009. – 340 с.